

V. V. Rozanov¹

O ANTIČKOM NOVCU

Pavle Aleksandrovič Florenski² i ja smo strastveno zaljubljeni u drevne monete. U svojoj prepisci se čas slažemo, čas svađamo, raspravljamo o zemlji i nebu; ali kada su nam oči uprte u izvjesnu tačku, kada pred nama leži neki stari grčki novčić, samo se dodirujemo i ne možemo da prozborimo ni reč. Sve je začutalo, nema gužve: na nas gleda život od pre dve hiljade godina i, očarani njime, mi ništa ne vidimo i ništa ne čujemo u ovoj „dolini plača”, gde caruje „škrgut zuba i prokletstvo”.

Obojica odavno želimo da spojimo u jednom članku svoje misli, interesovanja, a ja sam oduvek sanjao – i srca. I tako, neka se povodom „nečega” iz numizmatike – što nas baca u zanos, kao što je nekada Orfejeva svirka (ako se dobro sećam mitologije) dovodi-

¹ V. V. Rozanov (1856–1919) spada u red najoriginalnijih mislilaca predrevolucionarne Rusije. Insistirao je na pravu da javno zastupa međusobno suprotstavljene stavove, što ga je dovelo do sukoba i sa konzervativcima i sa radikalima. Ti stavovi su uvek bili provokativni i paradoksalni, između kritike i neskrivenih pohvala. Nije uzalud nazvan Raspućinom ruske inteligencije. Nezaobilazan je kao tumač dela Gogolja, Dostojevskog, Tolstoja. Dela: *O razumevanju (O ponimanii)*, 1886), *Legenda o Velikom inkvizitoru F. M. Dostojevskog (Legenda o velikom inkvizitore F. M. Dostoevskogo)*, 1894), *Ljudi mesečeve svetlosti: hrišćanska metafizika (Ljudi lunnogo sveta: Metafizika hristianstva)*, 1911), *Osamljenosti (Uedinennoe)*, 1912), *Opalo lišće (Opavšie listja)*, 1913, 1915), *Apokalipsa našeg vremena (Apokalipsis našego vremeni)*, 1918). Veoma su ga cenili: Marina Cvetajeva, Andrej Beli, Aleksej Remizov, Viktor Šklovski, Venedikt Jerofejev, Dimitrij Galkovski. Rozanovljevi stil danas deluje kao svojevršno ishodište stila društvenih mreža: i po sadržaju (naglašeno intiman, tematski disperzivan) i po formi. Naime, on po pravilu precizira gde, kada i u kakvom stanju duha je napravljen ovaj ili onaj zapis. U tom kontekstu treba ceniti i preobilje skraćena i pravopisnu egzaltaciju njegovog rukopisa. U iščekivanju smrti, ali još uvek zaljubljen u život sa svim njegovim sitnicama, Rozanov postiže neponovljivu metafizičku pronicljivost i budnost. To se može raspoznati i u njegovim zapisima o numizmatici. [Sve fusnote su prevodilačke.]

² Pavel Aleksandrovič Florenskiĭ (1882–1937), vodeća ličnost ruske religiozne renesanse početka dvadesetog veka. Bavio se filozofijom, teologijom, matematikom, fizikom, lingvistikom, istorijom i teorijom umetnosti, arheologijom. Diplomirao na Moskovskom fizičko–matematičkom fakultetu, a potom na Moskovskoj duhovnoj akademiji pri Trojice-Sergijevoj lavri, gde je 1911. rukopoložen za sveštenika. Godine 1908. završava, u svojstvu disertacije, a 1914. publikuje delo *Stolp i utvrđenje istiny: Opyt pravoslavnoj teodiceji (Stub i tvrđava istine: Ogljed o pravoslavnoj teodiceji)*. U ovom jedinstvenom i kreativnom istraživanju „u 12 pisama”, Florenski uzdiže prijateljstvo kao vrhunsko oličenje ljubavi, u kontekstu originalno shvaćene sofologije – doktrine božanske mudrosti. Tokom 1912–1917. radi kao profesor na akademiji (predaje istoriju i filozofiju) i uređuje časopis *Bogoslovskiĭ vestnik*. Nakon revolucije objavljuje niz religiozno-filozofskih radova: *U vodorazdelov mysli. Čerty konkretnoj metafiziki, Filosofija kulbta. Opyt pravoslavnoj antropodiceji, Ikonostas, Obratnaja perspektiva, Mnimosti v geometrii, Detjam moim. Vospominania prošlyh let* i dr. Godine 1933. uhapšen je i osuđen na deset godina logora. Čak i u tako teškim uslovima nastavlja svoja naučna istraživanja. Godine 1937. osuđen je na smrt, zbog odbijanja da otkrije vlastima lokaciju moštiju Sv. Sergija Radonješkog. Sahranjen je u blizini Lenjingrada u zajedničkoj grobnici. Posthumno je rehabilitovan, njegovo ime je uvršteno na listu novomučenika. Godine 1994. objavljena su mu sabrana dela u sedam knjiga.

la ljude u ekstazu – ispuni naša davnašnja želja. Izneću pred vas svoje i njegove misli, gotovo ne dovodeći ih u red: sve zbog svoje slabosti i starosti.

Evo jednog odavno napisanog odlomka, kojim sam nameravao da u znatiželjnom čitaocu „probudim interesovanje za skupljanje starog novca”. Držim da je najbolje i najjednostavnije da ispričam – zašto i kako sam počeo da ga skupljam.

Koliko god čudno izgledalo, moja kolekcija antičkog novca ima određeni istorijski početak i gotovo mitsko rođenje. A. V. Orešnjikov,³ poznati sakupljač, nažalost samo starog ruskog novca, jednom je u mladalačkom zanosu kupio značajnu količinu grčkih i rimskih novčića – 900 komada za 1000 rubalja ili 1000 komada za 900 rubalja. U sećanju držim ove dve cifre, zaboravivši koja se na šta odnosi. To su, zacelo, oni novčići koje pominje u svom „Opisu antičkih moneta u fondovima Moskovskog univerziteta”, koje je, pošto ih je poklonio svojoj *alma mater*, iz skromnosti nazvao „malom količinom”.

U stvari, i količina i kvalitet bili su značajni. Pokazujući ovu zbirku svom bliskom prijatelju A. S. Belkinu⁴ i meni, odvojio je za mene jedan novčić (dublet), bronzanog Septimija Severa, koji je na poleđini imao figuru cara, čijeg konja za uzde vodi neki čovek, sa natpisom ADVENTVS AVG.

Bilo je to 1880. godine. Novčić sam za vreme svog lutajućeg učiteljevanja uvek nosio sa sobom; s vremena na vreme bih ga vadio i divio mu se. Nisam mogao da ne primetim iznenađujuću prirodnost ove umetničke predstave. Da je novčić napravljen u naše vreme, vođenje konjanika bilo bi prikazano figurom koja hoda ispred konja, držeći ga za uzde. Smerni sluga ili službenik, obučen prema prilici i položaju, što korača ispred životinje: i to je sve! A ovde je poluobnaženi vodič uhvaćen u poluokretu: jedna noga mu je već spremna za novi korak, tek što je odvojio petu od zemlje, dok druga celim stopalom stoji na njoj. Na novčiću je vidno izvijeno stopalo noge, sa veoma gracilno istaknutom petom! A on sam se, vodeći ne „konja” već zapravoškog ata, nalazi u poluokretu u odnosu na cara: svi znamo kako je lepa i izražajna figura čoveka u toj položaju! „Danas ne bi umeli to da naprave!”, ne jedanput sam zaključio. A potom sam uvideo da je u pitanju nešto kudikamo gore, najobičnija oblomovština: „Oni to neće!” Zašto uopšte prikazati čoveka koji „hoda”, kada možete da ga predstavite prosto „raširenih nogu”, što će, naravno, „proći” kod zvanične službe što naručuje novčić od modelara. I zašto bi se taj čovek „okrenuo”: to modelaru uopšte ne bi palo napamet, a i bilo bi mu zabranjeno: „Čemu okret?” Ima u njemu nečeg neslužbenog, opuštenog, smelog u odnosu na cara.

– Eh, tupavci jedni! Bedne, uboge neznajše...

Tako bih gundao, vraćajući novčić nazad u džep. Ispod ADVENTVS AVG stajalo je magično SC – Senatvs Consvlto, što sam već znao iz Orešnjikovog objašnjenja. Bilo je to usputno objašnjenje našeg posvemašnjeg mrtvila. Inače, SC beše potpuno izbrisano: samo lizanjem novčića, udaljavanjem od očiju i okretanjem tamo-amo, mogla su se videti

³ Orešnjikov Aleksej Vasiljevič (1855–1933), kustos kolekcije kovanog novca Istorijskog muzeja u Moskvi. Specijalista za antičku i rusku numizmatiku.

⁴ A. S. Belkin, savremenik Rozanova, profesor filozofije i načelnik psihofiziološkog Kabineta na Moskovskom univerzitetu.

dva pismena, koja su o Rimu govorila više i od najdebljeg udžbenika povesnice. Čarobna zemlja... i tako dalje, kako su uzdisali naši pesnici.

Sebično sam nosao ovaj novčić kod sebe, i za sebe. Ali s vremena na vreme sam ga pokazivao učenicima gimnazije u Brjansku, Jelec i Belsku, sa približno istim ovakvim komentarima. Kao i ja, učenici su se divili živosti i prirodnosti slike. Uveren sam da bi im šaka rimskih republikanskih denara otkrila o antičkom svetu više nego sve ilustracije priložene uz ondašnje popularne udžbenike. Ali naš „klasik” D. A. Tolstoj jedva da je znao da u Rimu postoje „denari”; neka mu oprostí dobri bog.

Jedan učenik Belske gimnazije, kao uzdarje za novčić Septimija Severa koji sam pokazao pred razredom, poklonio mi je nepoznatu monetu, „dobijenu od mame”. Odmah sam utvrdio da je arapska. Štaviše, nakon nekih dvanaestak godina, A. K. Markov⁵ je identifikovao kao dirhem (?) Haruna al-Rašida, kovan u gradu koji nije bio naveden u kolekciji Ermitaža. Zamolio sam ga da prihvati poklon – i sada će ovaj novčić belskog gimnaziste zauvek biti čuvan u kabinetima Ermitaža, do samog kraja ruskog carstva... Mada tog kraja, nadajmo se, neće biti.

Ni docnije, radeći kao nastavnik po provincijskim gradovima, nisam naišao ni na jednu staru monetu, a u gimnazijskim bibliotekama ni na jedan rad o numizmatici. Rusija je bila gluva, apsolutno gluva za svet antičkog novca; odnos prema njemu mogao bi se izraziti bunovnim pitanjem: A da li ga je uopšte bilo? Bez sve šale, D. A. Tolstoj je jamačno mislio da se u Rimu plaćalo „rubljama” i „kopejkama” – i to ne „našim”, već neispravnim – rečju u Rusiji je bilo nemoguće sresti osobu koja bi imala pojma o numizmatici.

Upoznajući se sa delima Vladimira Solovjova, pročitao sam negde u njegovoj publicistici da „postoje svakakve nauke, uključujući i one smešne: na primer numizmatika, ili nauka o građi konjskog kopita, koja se predaje na državnoj školi konjogojstva”. Kako se samo razmahao naš šaljivdžija: u formulisanju same misli možda i grešim, ali se ne varam da me je zapanjilo upravo – poređenje numizmatike sa konjogojstvom. Tek kada sam na zidovima kabineta A. K. Markova, osim naših „Puškina i Gogolja” – video i poznate numizmatičare – verovatno De Solsija, Babelona i druge, spoznao sam svu samouverenu neupućenost Solovjova.

Ovdašnjeg čoveka koji „veruje u numizmatiku” prvi put sam sreo u Kislovodsku. Bio je to neki sajdžija, star tridesetak godina. Mršavi, crnputi Persijanac. Imao je dućan preko puta čuvenih „galerija”. Na njegovom ćepenku sam video nekoliko srebrnjaka i, zapanjen, pročitao na jednom od njih:

FAVSTINA AVGVSTA.

A na drugom:

IMP C VESPASIANVS...

⁵ Markov Aleksej Konstantinovič (1858–1920), kustos, tokom 1900–1920. g. šef Odeljenja za novac Ermitaža, specijalista za numizmatiku istočne i zapadne Evrope.

– O, bože moj! Faustina, žena Marka Aurelija, meni, kao i mnogim Rusima omiljenog filozofa! (Bila je to Faustina Starija, žena Antonina Pija, sa malom bisernom dijamantom, ali tada to nisam znao.) Da li moguće da je originalna?! Deluje kao da je jeste.

I Vespazijan, koji je razorio Jerusalim! Zar je stvarno još iz toga doba? I natpisi su jasni, novčići potpuno očuvani, ne kao moj, skoro sasvim izlizan i neugledan, Septimije Sever. Kako je samo lepa Faustina: koliko dostojanstva i ponosa na njenom licu. Rimljan-ka, prava Rimljanka, jedna od onih o kojima piše Kudrjavcev u *Rimljankama*. A evo i jedne skoro sasvim izbrisane Avguste. Iza nje je nešto nerazgovetno: dva kružića, nekakve dve linije, a pored njih neki debeljuškasti crvići (Kaj i Lucije, Avgustovi unuci, sa štitovima i kopljima). A ovo ovde je Nikolaj Čudotvorac. Kako li je samo dospelo u drevne novčiće? I kako je dobro očuvan!

Na prednjoj strani prelepog srebrnjaka nalazio se lik Svetog Nikolaja, kao sa ikone, u vladičanskoj mitri, sa strogim i dostojanstvenim crtama lica, kako se uvek prikazuje svetac koji je ošamario Arija.

– U redu. Za rimske dajem po tri rublje; Avgusta je skoro skroz izlizana, ali bog s tobom – dajem tri i za nju. Da li je bar ovo jeftinije? Pokazao sam na Nikolaja Čudotvorca.

Persijanac me je besno pogledao:

– Aršok! Hiljadu godina! Preko hiljadu godina!

Izvikivao je te kratke rečenice, pošto očigledno nije tečno govorio naš jezik. Nastavljaajući da se čudim kako je „Sv. Nikolaj Čudotvorac dospelo među novčiće” – i kakav to može biti novac – dao sam i za njega tri rublje. Ono što je bilo prikazano i napisano na poleđini – uopšte nisam razumeo.

A radilo se o Sapatroku, parćanskom kralju. Starost – više od dve hiljade godina. Njegov portret se zaista iznenađujuće poklapa – ali samo u profilu – sa Nikolajem Čudotvorcem. Tijara parćanskih kraljeva u obliku kapice, ukrašena biserom, daje potpunu iluziju episkopske mitre.

I, da završim o „mitskom periodu” mog skupljanja novca, pomenuću i numizmatičara koji je trgovao u Ulici Gorohovaja (u Sankt Peterburgu). Ugledavši u izlogu među starim ruskim i nekoliko rimskih novčića, svratio sam u njegovu radnju. Bila je uzana, skućena i ne baš svetla. Za tezgom je u kožuhu sedeo bleđ, naboran starac, ili mladić koji je ličio na starca. Bio je to neki nesrećni evnuh („škopci-menjači novca”). Odgovarajući na moje pitanje, naredio je „pomoćniku” da mi pokaže sve što ima (kutiju sa kovanicama iz izloga).

Preturao sam. Birkao. Nisam mogao da se odlučim. Ništa mi nije bilo po volji. Škopac je nepomično sedeo. Nakon mog izbora, ili više oklevanja, obratio se „pomoćniku”, takođe škopcu, želeći da sazna za šta sam se odlučio. Ovaj je, ne shvatajući moj izbor, bio u nedoumici kako da odgovori. Među novcima je, naime, bilo i tatarskih koji su, kao što je poznato, s natpisima i bez slika. Tu je izašlo na videlo i „prvo numizmatičko znanje” koje sam preuzeo od jednog čistokrvnog Rusa (na Kavkazu sam ipak razgovarao sa Persijancem).

– Šta su izabrali? – pita za mene.

Muk.

Objašnjava:

– Ako su s glavama, onda su rimski.

– S glavama su.

Zaista, muslimanski su „bezglavi”. Prva velika podela numizmatike...

* * *

Godine 1899. poznati pisac koji je mnogo putovao po Italiji, P. P. Percov, vratio se iz svog rodnog „gnezda” u Kazanju. Znajući za moju strast prema drevnim novčićima, dao mi je šaku drahmi i jedan atinski stater: odnevši ih u Ermitaž, pokazao sam ih kustosu A. K. Markovu, profesoru numizmatike na Arheološkom institutu. I kao pravi profesor studentu, on mi je izredao gradove i zemlje – Sikion, Argos, Tesalija, Ahajski savez gradova, Atina, Flijus i tako dalje, gde se kovao novac.

– Originali? – pitam uplašeno.

– Bez svake sumnje – odgovara ravnodušno. Ravnodušniji ne može biti!

– Ali iz kog veka? Epohe?

– Atinski stater, najkasnije 5. vek.

– Iz Periklovog doba?! Nisam verovao svojim ušima.

– Da. Iz vremena Peloponeskog rata.

Sa istom ravnodušnošću i smirenošću.

– Ovi su kasniji, iz četvrtog i trećeg veka.

I zdao se u istorijska i mitološka objašnjenja.

– Sikion...

– Ali kako znate da je ovaj novčić iz Sikiona?

– Pa malo E je ispod Himere.

Kakva sad „Himera”? Da li je to nekakav lav?

– Lav, koza i zmija – spojeni ujedno: vidiš, zmijica se diže iznad lavljih leđa.

Stvarno – „zmijica”: kako je nisam ranije video?? Tu je i E: ali po čemu on zna da E znači „Sikion”? Kako znati da je u pitanju Flius?

– Pa na osnovu protoma.

Kakav sad „protom“?

– Prednja polovina bika – nestrpljivo odgovara. – I F i četiri tačke. To je novac iz Fliusa, sa Peloponeza.

O moj bože! Zašto o ovome nema kod Ilovajskog,⁶ kada je tako zanimljivo i novo. Krupna, stamena figura Markova. Rado je davao objašnjenja. Ali nekako odveć spokojno. Ni najmanje se nije uzbuđivao: iako je sa interesovanjem pregledao lupom sve moje novčiće, nije bio nimalo iznenađen niti oduševljen njima. A u isto vreme se ravna prema Himeri – koju su stvorili ljudi koji su verovali u himere!!

Samo godinu dana kasnije, i uopšte, „sa svime se upoznavši“, nisam mogao a da ne uvidim da je jedini odnos koji je mogao imati prema mom „sve novijem i novijem blagu“ bio osećaj dosade, i to da ga odvajam od posla. Ali – budući beskrajno strpljiv – nije ispoljavao ništa od toga.

– A gde to može da se pročita?

– Postoji atlas Cibulskog,⁷ izdanje Volfa.

Kupljeno. Za četiri rublje. Nečuvena, neuka mazarija gimnazijskog profesora iz Carskog Sela, napravljena „po Tolstojevom ukusu“. Najsmješnije kod njegovih „objašnjenja“ je to što, kad god prikazuje novčiće, on uvek navodi: „Čuva se u Britanskom muzeju“, „Nalazi se u berlinskom Minc-kabinetu“. A svi oni se zapravo čuvaju u Ermitažu, u Sankt Peterburgu. Ali on je bio lenj da se iz Carskog Sela dovuče do Ermitaža, i „čupao“ je slike iz štampanih izdanja stranih muzeja, nikada i ne videvši prave novčiće, kao uostalom ni London ni Berlin!! Vajni „stranac iz Londona i Pariza“ što nosi loše ruske kapute iz Gorohove ulice. Ali šta su Rusi uradili? Recimo Markov?

Nisam mogao a da mu u sebi ne prebacim. Tada mi je poklonio svoje elitno delo *Les monnais des rois parthes. Supplement a l'ouvrage de M. le comte Prokesche-Osten. Par Alexis de Markoff*, Paris, 1877. Dva debeljuškasta toma oblika, sa odlično izvedenim slikama novca. Tu sam proučio i svog „Nikolaja Čudotvorca“. Cela knjiga je puna lepote (izlaganja), pameti i bezgranične učenosti.

– Ali zašto ste to napisali na francuskom? – pitao sam ga jednom poluprekorno.

– Zato što Francuzima to treba – odgovorio je ravnodušno.

A Rusima?, pomislio sam.

– A Rusima? – upitao sam naglas.

– Petorici-šestorici uvrh glave. Zar za pet-šest čitalaca izdavati knjigu?

Kasnije, dok sam proučavao *Katalog grčkog novca Britanskog muzeja*, video sam pozivanja na ovo delo Markova u fusnotama. I rekao mu to.

– Jeste. Ubrzo nakon što se pojavilo na francuskom, neko ga je preveo i na engleski. I Englezi ga koriste.

Sve jednako ravnodušno. A na ruski – niko nije preveo. Niko od studenata nije došao na ovu ideju.

⁶ D. I. Ilovaŭskiĭ (1832–1920), ruski istoričar, publicista, autor petotomne *Istorije Rusije*, urednik novina *Kremľ*. Poznat kao autor srednjoškolskih udžbenika.

⁷ S. *Cybulskiĭ*, *Grečeskie monety*, s atlasom, SPb., 1894.

– Pa, biće da se bave socijaldemokratijom. Šta ruskog studenta briga za Parćane!

– Kada biste bar naterali svoje studente sa Arheološkog instituta.

Slegnuo je ramenima. Ja nisam odustajao.

– Ali kako da ih „nateram” kad se ni najmanje ne razumeju u numizmatiku? Sve će zabrljati i upropastiti.

Tu se ja setim Solovjeva (Vlad.) i Cibulskog.

* * *

Sve se dešava postepeno...

Tako saznadoh i da kod nas više nije na snazi totalna nestašica numizmatičara: kao tihe senke sleću oni u Ermitaž, u njegove slabo osvetljene dvorane i, probijajući se izuvinim stepeništem „do vrha”, u „svetilište nauke”, u blizinu veterana Ermitaža, A. K. Markova i O. F. Retovskog,⁸ identifikuju novčiće, prave njihove opise, odlivke od pečatnog voska (mekani vosak specijalnog sastava) sa zanimljivih primeraka, ukratko, „ulaze u detalje”. Ovo su reči nezaboravnog Hristofora Hristoforoviča Gilja,⁹ koje mi je jednom uputio:

– Svaka stvar postaje zanimljiva zbog svojih detalja. Pa tako i numizmatika: dok ne počnete da je proučavate, odnosno ne počnete s lupom u rukama da se upoznajete sa detaljima svakog pojedinog novčića, i on i čitava numizmatika deluju nezanimljivo.

Baš tako. Ali „uzevši lupu” i otvorivši knjige, više se nećete odvajati od numizmatike.

Tek kasnije sam pročitao odličan, u smislu tačnosti i detaljnosti, rad Butkovskog-Glinke¹⁰ čiji naslov glasi *Petit Mionnet de poche ou repertoire pratique a l'usage des numismatists en voyage et collectionneurs des monnaies grecques, avec indication de leurs prix actuels et de leurs degre de rarete par Alexandre Boutkowski-Glinka*, Berlin, 1889. Ovo je neka vrsta „bedekera” numizmatike: mar sa kojim je ova knjiga sastavljena (samo početak, autor nažalost nije stigao da je završi), uvođenje u naučni optičaj ranije nepoznatih kovanica, tačnost, preglednost, naučni karakter – čini da je ovo delo upravo „bedeker”, neizostavni „pratilac” svakog kolekcionara antičkog novca! Ah, da je ovo delo napisano na ruskom, ono bi odavno navelo Ruse da se posvete tom prezanimljivom aspektu klasičnog sveta!

U delu *Numizmatika ili istorija novca starog, srednjeg i novog veka*, koje je isti autor objavio na ruskom, u Moskvi, 1861. godine, na drugoj stranici piše: „Uopšte uzev, antički novac je poput nekog metalnog ogledala, u kome se odražava čitav antički svet, sa svim svojim dostignućima i postepenim razvojem umetnosti.” Ovo je najbolja definicija numizmatike koju poznajem i iza koje mogu i sam da stanem: umetničko određenje koje ot-

⁸ Retovskiĭ Otto Ferdinandovič (1849–1925), kustos Odeljenja za novac Ermitaža, autor niza radova o istočnoj i vizantijskoj numizmatiki.

⁹ Gilĭ Hristian Hristianovič (1837–1908), poznati kolekcionar iz Sankt Peterburga, formirao je numizmatičke zbirke D. I. i I. I. Tolstoja, kao i velikog kneza Georgija Mihajloviča, jedan od autora „Korpora ruskog novca carskog perioda, koji je objavio veliki knez Georgij Mihajlovič”.

¹⁰ Baron A. P. Butkovskiĭ-Glinka (1827–1894), antikvar, numizmatičar, avanturista, autor više radova iz numizmatike.

kriva njenu srž, razlog njene privlačnosti, zabavnosti, neophodnosti. Dalje sledi objašnjenje: „Svojstven građanskom društvu u njegovim najrazličitijim oblicima, drevni novac nam objašnjava život gradova, zakone, bezbrojne ustanove, osvajačke ratove, sklapanja mira, promene vlasti, trgovinu, kolonije i međudržavne saveze – ovekovečuje izumrlle rodove i porodice i čuva u živom sećanju ličnosti velikih ljudi.”

Ovo otkriva značaj numizmatike kao samostalne, suštinski vredne nauke, a ne samo „pomoćne discipline” ili grane arheologije. Baš otuda, iz njene samostalnosti, proizilazi i onaj neiscrpni entuzijazam koji svi numizmatičari osećaju prema svom predmetu. Oni ne mare preterano za istorijska dela Momzena, Kurcijusa, Grota; njihova strast za knjigom i čitanjem ili nije velika, ili nije baš velika. Oni razgledaju pa razgledaju... A šta to razgledaju? Pa „metalno ogledalo koje odražava ceo drevni svet”: i to upravo sad odražava, pred okom numizmatičara, kao da je taj svet još uvek živ, vibrantan, kao da nikada nije ni umirao!

Neumrli svet koji je, zapravo, odavno otišao u grob.

U tome je srčika numizmatike...

Tek sad nam postaje jasno kako numizmatičar „razgleda” predmete svoje nauke. To liči na čaranje i magiju: sa lupom u ruci, „na vrhu” Ermitaža, Retovski ili Markov, sa zlatnim staterom u ruci (sa glavom Pana, s lavom što u čeljustima drži okrajak slomljenog koplja (drevni prizori lova) – smetnuvši s uma i da su „Rusi”, i da su „zaposleni u Ermitažu”, i da „primaju platu”, da „nose mundir”. Ili, kako je Ljermontov napisao:

*Mišlju zaroniv u tmušu snova,
romoreći tajanstva punu sagu
o podneblju dalekom, otkuda...*

– otkuda potiče ovaj ovde novčić: o Pantikapeji, o Olbiji, o čitavom antičkom svetu.

Niko nema do te mere taktilan odnos prema njemu, kao numizmatičari: tu se krije izvor njihovog entuzijazma, žara – i nepojmljivih, neverovatnih dela koja su napisali!!! Numizmatika je sama po sebi kvantitativno obimnija, knjigama i spisima bogatija, od svih odeljenja antičke istorije, uzetih zajedno!! Naravno da je to posve samostalna nauka... Čak je i jedno reći „nauka”, numizmatika prevazilazi uobičajene definicije „nauke”, kao nekakvog znanja, poznavanja, kao nekog izuma ili otkrivanja novog. Jer ona, pohranivši u sebi najdublja znanja apsolutno tačne prirode, koja se odnose na paleografiju, istoriju itd. itd. zapravo predstavlja...

– Osećaj drevnoga sveta i svega što otud izvire.

Numizmatički časopisi – i članci koji se u njima publikuju, kao i bezbrojni tomovi posvećeni proučavanju starog novca – trude se nad sijaset pitanja koja postavlja numizmatika, uz pomoć istoričara i arheologa starog i novog sveta, ali to nije sve. Ovo jeste „nauka” u uobičajenom smislu te reči, ali numizmatičara ne uzbuđuje i ne pokreće samo to: njega podstiče, drži budnim, uzbuđuje upravo prizor. Bez „živih novčića”, samo po knjigama i sa knjigama – nemoguće je postati „numizmatičar”. Nemoguće je (kao i u svim

drugim naukama) – pročitavši stotinu knjiga – napisati sto prvu. Tako će se ispiliti neki novi „Cibulski”, a ne „numizmatičar”.

U čemu je tajna? Bez potpunog udubljanja u materiju, reći ću nešto o umetnosti, o esteticima. „Estetika” je drevna reč, a znači „osećaj”: „estetika” drevnih naroda bila je mnogo više fizička od moderne nauke „estetike”, kojom se bave potpuno nespretni profesori koji se nikada nisu divili ni ženi od krvi i mesa ni statui. Numizmatičari su poslednji „estetičari” u antičkom smislu te reči: motiv njihovih naučnih radova i pokretač čitavog njihovog života nije samo „interesovanje” u smislu suve „nauke”, paleografije, istorije itd., već i „taktilno uživanje”, koje ih obuzima dok zaviruju u hipnotičko „metalno ogledalo” antičkog sveta (Butkovski). Tu ima mnogo estetike: ali, na kraju krajeva, ima i malo magije... Od antičkog sveta posmatranog sa takvom bezgraničnom ljubavlju, konačno se odvaja, vaskrsava nešto živo – i ulazi u numizmatičara, budeći u njemu drevnog čoveka, putem poluzoološkog, poluistorijskog atavizma.

Kao što je u Ljermontovu progovorio daleki predak „Škotlandanin Ljerma”, tako se u numizmatičaru budi „staretinar” iz drevne Atine, „trgovac” iz Aleksandrije, „soriba” ili „cives” Rima, pa čak i „senator” iz Večnog grada: upravo to „buđenje drevnog čoveka u modernom” i čini živac numizmatike. U ovoj fazi – a za sve numizmatičare ona je prava i stvarna – „ta jedna nauka”, kako ju je nazvao Vlad. Solovjov, pretvara se u puko sredstvo: i ne primećujući to sami, numizmatičari koriste svoj predmet, i „nauku”, i životvorne novčiće, kao oruđe. Zbog toga, kao što je primetio Hristofor Hristoforovič Gilj, oni neće umreti neispunjenih želja, vajkajući se: „Jao, evo još jednog nerešenog numizmatičkog problema” ili: „Hoću li doživeti rešenje (takvog i takvog) numizmatičkog pitanja”. Oni umiru ili se bliže smrti potpuno zadovoljni. Kao pčela koja se vraća u košnicu sa medenim tovarom. Numizmatičar je vazda zadovoljan. Ništa ne „očekuje”. Šta nam govori to zadovoljstvo, to bogatstvo, ta gotovost da se svakog časa umre? Otkud ovo odsustvo teškobe i zbuđenosti, svojstvenih svakom vatrenom naučniku, pred kojim je „još toliko nerešenih pitanja”. Radi se samo o jednom:

– Gledao sam... I nagledao se.

Ovo je osećaj umetnika, estete.

Ispunilo ih je magično vaskrsavanje drevnosti, bazanje po pijacama Aleksandrije, gde su videli Arsinoju i Veroniku, sa prelepim velom na glavi, što joj pada na ramena u skladnim naborima, vešto skupljenim ispod potiljka. Ispunila su ih putovanja u daleku Numidiju i Kartaginu – gde su videli simbol Vaala – kako u rukama drži detence prine-to u žrtvu (brrr); zasitilo ih je probijanje kroz gradove Male Azije, bučne, pune sple-taka, što vode beskorisne ratove i trguju dragocenom robom. Divili su se tada još mudrim Per-sijancima, njihovim dušama, što se uzdizahu u žrtvenom plamenu nad oltarom Ormu-zda. Primali su vesti iz Baktrije, iz Atine, Kolhide. Da bi se na kraju i sami oglašili:

– A sad u grob. U prelepi Elizijum, gde ću videti Ahila.

Svi su siti. Srećni. Ostvareni.

I ono najvažnije u naša dosadna vremena – „državni savetnici” oterani su do-đavola.

* * *

Elem, numizmatika je kao čitanje Rusoovog „Društvenog ugovora”: budi hrabrost, vraća zdravlje, čini čoveka jačim duhom i telom. Svi numizmatičari žive dugo: „drevne senke” ih hrane, poput Odiseja koji je prineo žrtvu Tiresiji. Numizmatika je pomalo ta „drevna žrtva” – poslednja koja nam je preostala.

* * *

U blizini magije su mitovi, bajke, pretnje, slutnje...

„Čudno”, rekao mi je jedan numizmatičar. „svi trgovci drevnim novčićima imali su tragičnu sudbinu. Ili su bankrotirali, ili izvršili samoubistvo.” Naveo je nekoliko imena berlinskih, minhenskih i pariskih trgovaca, koja sam već zaboravio. „Evo, Beker, učeni numizmatičar koji nije odoleo da (izuzetno uspešno) falsifikuje drevne novčiće, obesio se. Uopšte uzev – svi su loše završili. Trgovina starim novcem dospela je u jevrejske ruke. Izvukli su živu glavu i sve su bogatiji...”

Ovo mi je ispričao kao „običnu priču”, dok je to zapravo mit i religija: SACRA MONETA – natpis na poznom novčiću Konstancija Hlora.

Da li bismo rublju ili kopejku mogli nazvati „sacer ruble”, „sacra copeica”? Značenje ovih reči je nespojivo: „sveto” se odnosi na Boga, povezano je sa Bogom; a „rublja” i „kopejka” tiču se uškopljenika iz menjačnice na Gorohovoj ulici, koji su onako „znalački” opredelili „rimske novčiće”.

Šta bi to moglo da znači?!

Današnja moneta – obukla je frak i pleše, a u davna vremena nosila je togu i prinosila žrtvu bogovima. Zar nije? Svojevremeno sam pročitao na Avgustovim antiohijskim novčićima: ARXIEREUS. Avgust, koga je usvojio Cezar, Livijin muž, Julijin otac, Agripin tast, bio je „arhijerej”!!! Skoro da sam pao sa stolice kada sam to pročitao u „metalnom ogledalu” prelepog sirijskog novčića. Nećete to naći kod Ilovajskog ili Momsena.

Jedna reč me je preplavila kao bujica svetlosti: da, naravno, „religija” za drevne, kao i njihovi „bogovi” – uopšte nije bila ono što nam sada objašnjavaju po bogoslovijama: nešto nedosežno, što drži ceo svet u pokornosti a, s druge strane, i neophodno, poput „Oče naš” na tom i tom mestu liturgije. Sve je bilo drugačije. Ali kako? Oko jednog možemo da se složimo: ceo svet je odisao religijom, zračila je iz oblaka na nebu, iz drveća u šumi, njihovi „cives” behu povezani „religijom”, vučica sa Romulom i Remom na Kapitolu beše njihova „ikona”, senat beše „ikonolik”. Na grčko-rimskim novčićima je pisalo: IEPOC CVHKLHTOC („Sveti sabor”).

Sve se „ikonoliko” prožimalo. Tačnije, sve buči, dela, radi, preduzima, objavljuje ratove, sklapa mirove, „posavetovavši se sa bogovima”, izmolvši od njih „znamenja” i „znake” (pri žrtvovanju, putem ispitivanja iznutrica ritualno ubijene životinje). Šta je to? Bruji život, „prožet” i „ikonolik”. „Religija” nije imala teško, stradalničko značenje žrtvenosti i pokornosti kao kod nas: nije bila uštogljena, sapeta u „odeždi” kao sad: sve je bilo lakše, u tunikama, u togama, u lelujavom tamjanu koji se dizao sa oltara – sve je bilo providnije i čistije, nevinije i bezbolnije od našeg.

I kao što se žrtveni tamjan nije zadržavao u zdanju bogomolje, nego se širio kroz polja, na tržnicu, na forum, svuda, svuda, tako je i ovom još uvek „svetlom verom”, bez „ordena” Svetog Stanislava trećeg stepena, bio obuzet ceo antički svet, i trgovac, i građanin, i mornar, i ratnik.

– Kako i da se ne obesi Beker: krivotvorio je drevne „sacrae imagines”, „sacras monetas”! Gradio je – idole, a trebalo je samo da vadi iz zemlje originale! Počinio je svetogrđe i umro.

– Pa i trgovci. Nisu dobro prošli, jer su zapravo trgovali „ikonama” drevnosti, smatrajući ih, poput evnuha-menjača, našim „grivenjacima” i „rubljama”, bez svetog značenja u njima. I bili su kažnjeni od bogova. Bogovi, drevni, ljuti, živi bogovi – kažnjavali su ih zbog „nedostojnog” postupanja sa česticama svoga kulta, svoje religije, svojih hramova – što behu tadašnje „drahme”, „stateri”, „denari”, „asovi” – čija je „sveštenost” bila tako velika i, što je najvažnije, osetna, opipljiva, da kraljevima dugo nije padalo na pamet da na novčiće stavljaju sopstvene likove, „imagines humanae”.

Tek kasnije, kada su u ovoj „koprenastoj” religiji kraljevi činili podvige koji su zadivili svet, podvige ravne „čudu” – i počeli da se osećaju kao „bogovi”, „Ieos” (titula mnogih kraljeva na novčićima) – tada su već kao „Ieos” krenuli da postavljaju svoje slike na novčiće, na smenu sa „junacima-nebožiteljima”, poput Herkula, s lokalnim nimfama, sveštenicima i bahantkinjama, i konačno, sa samim bogovima i boginjama. Na novcu Filipa Makedonskog je Apolon, na novcu njegovog sina Aleksandra – Herkul; ali Herkul, sa svojim simbolima i ođecom (glava umotana u kožu Nemejskog lava), polako dobija crte kralja; a povremeno (na novčićima iskovanim na Rodosu) vidimo i poneki autentični portret Aleksandra Velikog, ali uz očuvanje Herkulovih simbola.

Kako trgovci i ne bi bankrotirali. Gnevni bogovi rasuli su im bogatstvo, srušili nosebine, razvajali porodice po svetu. Poštedeli su samo Jevreje, koji imaju sasvim drugačiji odnos prema „novčiću”, odnos koji nije u znaku cinizma i nepoštovanja, već kakav priliči drevnom čoveku – religiozan.

Jevrejska vera je grana drevnog bogoštovlja. Iz Rima su prinošene žrtve u Jerusalemu, poput „sveća i ulja” sa žrtvenika Kapitolskog Jupitera na žrtvenik Elohimu... Ali ne „Jehovi”, posebnom Bogu samih Jevreja. Jevreji su obožavali Boga pod dva imena: Jehova se otkrivao samo njima; pod imenom Elohim su Ga poštovali zajedno sa drugim narodima, kao Tvorca Vaseljene.

Tako su jevrejski prvosveštenici, o kojima učimo u „Zakonu Božijem” da su „odbacili sve strane bogove”, kadili rimskim tamjanom na svom oltaru. Eto zašto Jevreji, trgujući drevnim ikonama (sacra moneta Konstancija Hlora) – nisu bankrotirali opisanim putem: ni Atena ni Posejdon, kao ni drevne bahantkinje ni nimfe – ne ljute se na njih, drže ih za „svoje”, za „rođake”. Kao što na svoje „dedove” i „tetke” – gledaju unuci i unuke, nećaci i nećakinje.

Ovu svoju hipotezu ipak nisam poverio nekom naučnom numizmatičaru. „Osudiće nas za bezbožništvo, ismejaće nas kao prokletnike.” Ali „bajke” su drage bogovima.

Međutim, sporo napredujem u izlaganju svoga predmeta. Elem, pošto me je u poznavanje numizmatike „uveo” A. K. Markov – počeo sam da sakupljam novčiće upravo kao „sacra imagines”, kao deo drevnog „poklonjenja pred stvarima”.

Uzgred, kao što mi pečemo prosforu u crkvi, obavezno u njoj i samo u njoj, tako se, nekada, novac kovao pri hramovima. A reč „sacer”, kao i priroda antičkog odnosa prema novcu, može se objasniti kroz poređenje sa našom „prosforom”: ako baš i nije „sveta” pa čak ni „sveštena”, ipak je ne valja „bez razloga dodirivati”. Kao ni „lagati” ili „varati” u njenoj blizini. Stoga mislim da je trgovina zaista morala biti poštena, savesna i stroga, jer su njena sredstva bile nekakve metalne „prosforice”, u čijoj je blizini bilo „greh” obmanjivati. Rimski novčići su kovani u hramu boginje Junone: Rimljani su je poštovali kao nevidljivu zaštitnicu novčane razmene i uzdanicu rezbara i kovača u njihovoj teškoj i prefinjenoj umetnosti. Među svim drugim „nadimcima” Junona je nosila i ovaj – IVNO MONETA.¹

(1916)

(S ruskog prevela Draginja Ramadanski)

¹ Postoji i teza da je: „...atribut MONETA (ona koja upozorava) dodeljen Junoni, jer su njene svete guske gakanjem upozorile rimske vojnike prilikom noćnog napada Gala na Rim 390 g. p. n. e. i tako spasile Kapitol. Nešto kasnije je u ovom hramu u znak zahvalnosti Junoni zbog pomoći prilikom odbrane od epirskog osvajača Pira, 275 g. p. n. e., otpočelo kovanje rimskog novca, koji je po boginjinom atributu nazvan moneta. (Bujuklić Ž., Beograd, 2007, str. 353–354, citirano prema: Aleksandar Šalamon, *Srebrni novac rimskih imperatora od I do III veka iz numizmatičke zbirke Narodnog muzeja Zrenjanin*, Narodni muzej Zrenjanin, Zrenjanin, 2019, str. 27–28).